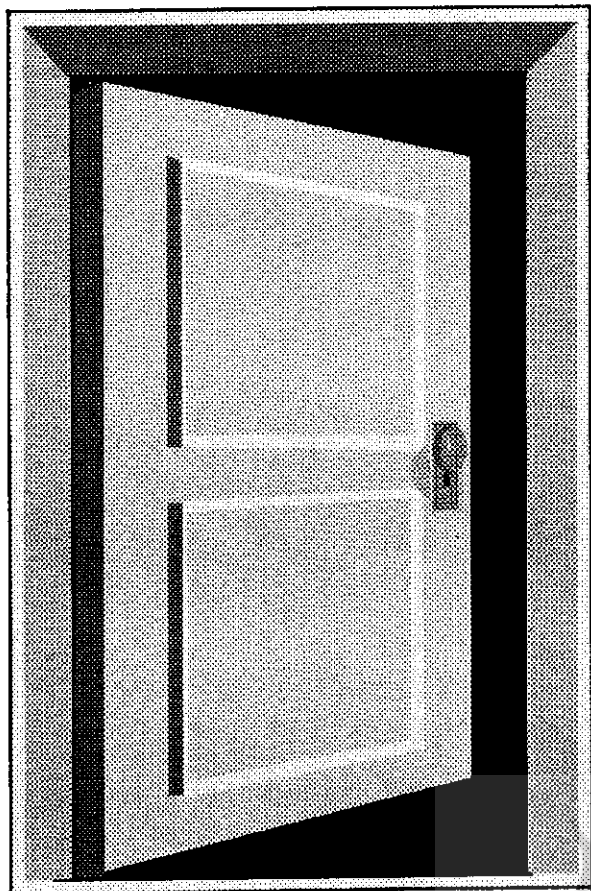

ضرورت ایجاد

بورس کالا

با تأکید بر بورس فلزات در کشور

یونس سام دلیری

▲ یکی از راه‌های مناسب برای اصلاح ساختار بازار، باز کردن در برای راه‌اندازی بورس کالاست.

مقدمه

بورس کالا، نقش عمده در بسیاری از اقتصادها بر عهده دارد و دولت‌ها در سراسر جهان تنظیم برخی از جنبه‌های این بازار را ضروری می‌دانند. دولت‌ها با اقدامات تنظیمی خود تأثیر فراوان بر توسعه و تکامل بورس کالا داشته‌اند.

دریافت این مطلب حایز اهمیت است که دولت‌ها، بازارها و نهادها جملگی چنان رفتار می‌کنند که تأثیرات متقابل داشته باشند و بر اعمال یکدیگر به طریقی اثر بگذارند. کشورهای مختلف به سبب فرهنگ و تاریخ متفاوتی که دارند، هر یک به راه‌های متفاوت به تنظیم بورس کالا پرداخته‌اند و در این کار هر یک بر نوعی از مقررات تأکید می‌ورزند. در این راستا با توجه به ظرفیت‌های زیاد در بخش فلزات کشور، به ویژه معادن فلزی و بر پایه سیاستگذاری برنامه‌های توسعه، سرمایه‌گذاری‌های کلان و افزایش تولید هدف قرار گرفته و چنین حجم تولیدی را نمی‌توان با ساختار اصلاح نشده بازار کنونی همساز کرد. تجربه کشورهای توسعه یافته و

کشورهای در حال توسعه‌ای که در تولید و عرضه کالاهای خاص پیش رفته‌اند، نشان می‌دهد که یکی از راه‌های مناسب برای اصلاح ساختار بازار، راه‌اندازی بورس کالاست، تا عرضه و تقاضا در فضای شفاف در برابر یکدیگر قرار گیرند و تعامل داشته باشند. تصویب و ابلاغ ماده ۹۵ قانون برنامه سوم توسعه کشور و بند «ی» و «ط» تبصره ۳۵ قوانین بودجه سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ کل کشور دقیقاً مؤید همین مطلب می‌باشند.

ویژگی‌های عمده کالای بورسی

یکی از ویژگی‌های عمده کالای بورسی کثیرالمصرف بودن آنست. این صفت از خصیصه بورس کالا ناشی می‌شود، زیرا در بورس داد و ستدهای عمده صورت گرفته و اینگونه معاملات درباره کالاهای کثیرالمصرف ممکن‌الوقوع است. کالاهایی که مصرف محلی داشته یا فقط در کشور معینی خرید و فروش می‌شوند، نمی‌توانند در بورس کالا مورد معامله قرار گیرند، چه آنکه هدف بورس توسعه داد و ستدهای

تجاری عمده برای جلوگیری از ریسک تغییرات نرخ و ورشکستگی فروشندگان می‌باشد. بنابراین، کالاهایی که مصرف جهانی و همگانی دارند، در بورس کالا داد و ستد می‌شوند و نرخ محلی و پیشنهاد و درخواست محلی آن کالا چندان اثری در نرخ بین‌المللی ندارد. به لحاظ نظری، حتی می‌توان ادعا کرد که نرخ آن در کشورهای مختلف یکسان است و اگر هم تفاوتی در بین باشد، ناشی از هزینه حمل و بیمه و غیره است.

از ویژگی‌های عمده دیگر کالای بورسی این است که نباید زود فاسد شود، کالای بورسی باید طوری باشد که بتوان آنرا از اقصی نقاط جهان به دورترین نقاط دیگر نقل مکان داد، یا پس از شش ماه تا یکسال آنرا تسلیم خریدار کرد. چون اغلب معاملات بورس داد و ستدهای نسبی و وعده‌ای است، از اینرو مثلاً صیفی‌جات را نمی‌توان مورد معامله بورس قرار داد.

از ویژگی‌های دیگر کالای بورسی این است که قابل تبدیل است و جانشین آن در خارج زیاد بوده و نظایرش فراوان باشد، مثل فولاد.

پیچیده است و تا حدی از آن روی که بازار مالی برای کل اقتصادی که در چارچوب آن عمل می‌کند، اهمیت بسزایی دارد.

بدیهی است که قواعد و مقررات فراوانی برای مقاصد مختلف تدوین شده که آنها را می‌توان چنین تقسیم‌بندی کرد:

الف - جلوگیری از رانت‌خواری و انحصار در بازار کالا (به خصوص بازار فلزات).

ب - ترویج رقابت و انصاف در داد و ستد بورس کالا (فلزات).

پ - کمک به ثبات نهادهای مالی.

ت - محدود کردن فعالیت صاحبان منافع خارجی در بازارها و نهادهای داخلی.

ث - نظارت بر سطح فعالیت اقتصادی.

ج - جلوگیری از جابجایی فیزیکی فلزات (که حجم و وزن بالایی را در بر می‌گیرد).

چ - و از همه مهمتر، توسعه و گسترش بورس.

آنچه مطلوب بورس کالا است، تضمین وضعیت مالی فروشنده و ایمن نگهداشتن وی از خطرات تغییر نرخ کالا می‌باشد. بورس‌های کالا که امروزه کاملترین مرکز معاملات کالا هستند، نه تنها هدفشان پیدا کردن بازار برای کالاهای خاص بوده، بلکه انگیزه اصلی آنها تعدیل و تنظیم نرخ کالا می‌باشد، که با تمرکز عرضه و تقاضا در یک محل صورت می‌پذیرد. از آنجاییکه سفته بازی در معاملات عمده تجاری زیاد است، به منظور دوری از انحصار و رانت‌جویی، تهیه و تنظیم مقررات بورس کالا با تشکیلات تابعه آن از اهم ضروریات به نظر می‌رسد و برای نیل به این مقصود، باید دامنه داد و ستدها توسعه یابد، به طوری که نه تنها کالای موجود در بازار معامله شود، بلکه کالاهایی که در بازارهای خارجی وجود دارند یا چند ماه دیرتر وارد بازار داخل خواهند شد نیز در بورس کالا مورد معامله قرار گیرند.

موانع و مشکلات ایجاد بورس کالا (فلزات) در کشور

طبیعتاً ایجاد بورس کالا (فلزات) با مشکلاتی مواجه می‌شود، اما مهمتر از همه این است که گرچه هنوز این بورس ایجاد نشده، ولی از هم‌اکنون در خصوص اداره کردن و تأسیس آن بین دو نهاد مهم تولیدی و مالی کشور اختلاف نظر وجود دارد و این اختلاف نیز خود متأثر از قوانین موجود کشور می‌باشد. در حالیکه ماده ۹۵ قانون برنامه سوم توسعه به شورای بورس اجازه ایجاد بورس کالا با همکاری دستگاه‌های

داده و با تأثیرگذاری بر تصمیم‌گیری‌ها، به ناکارایی بازار و تشتت آن افزوده است، به گونه‌ای که پیامدهایی مهارناپذیر و ناپذیرفتنی به همراه آورده و در مقاطعی تصمیم‌گیران را به دنباله‌روی از شرایط ناخواسته و نامطلوب وادار کرده است و لذا رایج‌ترین توضیح یا توجیه برای تنظیم بازار فلزات از طریق بورس کالا این است که فقدان بورس کالا، سبب شده که محصولات کالایی، به خصوص محصولات فلزی، به روشی کارآمد و با قیمت واقعی تولید نشوند. بی‌تردید، کارآمد بودن و هزینه تولید پایین از ویژگی‌های عمده بازار کاملاً رقابت‌آمیز هستند. بنابراین، بازاری که تولید کارآمد ندارد، بی‌گمان رقابت‌آمیز نیست و در آینده قابل پیش‌بینی به خودی خود به این وضع نخواهد رسید. البته این امکان وجود دارد که دولت‌ها به تنظیم بازاری پردازند که در حال حاضر به نظر رقابت‌آمیز به شمار

○ کالاهایی که مصرف محلی دارند، یا زود فاسد می‌شوند، نمی‌توانند در بورس کالا مورد معامله قرار گیرند.

○ فقدان بورس کالا موجب شده است که محصولات کالایی، به ویژه محصولات فلزی، به روشی کارآمد و با قیمت واقعی تولید نشوند.

○ نیل از اینکه بورس کالا (فلزات) ایجاد شود، اختلاف نظر در مورد چگونگی تأسیس و اداره آن وجود آمده است!

می‌آید، اما در درازمدت قادر به حفظ رقابت و در نتیجه هزینه پایین نیست. به بیان دیگر، توجیه مقررات دولتی این است که دولت آن جنبه از اقتصاد را کنترل می‌کند که ساز و کار رقابت و قیمت‌گذاری بازار بدون کمک دیگری قادر به اداره آن نیست. اقتصاددانان فعالیت بازار را زمانی نارسا می‌دانند که نتواند خود همه نیازمندی‌های برقراری رقابت را برآورده کند.

در بسیاری از اقتصادهای توسعه یافته، دولت‌ها نظام‌های صحیحی را برای تنظیم بازار مالی ابداع کرده‌اند (از جمله بورس کالا)، و این تا حدی از آن روست که بازار به خودی خود چیزی

و ویژگی دیگر کالاهای بورسی این است که از جنس متوسط (استاندارد) هر شینی انتخاب می‌شوند که غالباً از اختلاط و استراج جنس خوب و بد بدست آمده و به جنس نمونه معروف است.

پیشینه ایجاد بورس کالا

توسعه و بسط تجارت، ازدیاد روابط بازرگانی کشورهای جهان و یکسری انگیزه‌های دیگر موجب آن شدند که بنیاد مبحث داد و ستد به یکباره دگرگون شده و به صورت نوینی درآید. قوانین تجارت کشورهای جهان کم‌کم در اثر حوایج اقتصادی تغییر کرد، به طوری که امروزه در بورس‌های جهان نه تنها داد و ستدهای نقدی معمول است، بلکه قسمت عمده داد و ستدهای تجاری به وعده، به صورت بیع سلف و سلم انجام می‌پذیرد، حتی اغلب اتفاقی می‌افتد که فروشنده در حین انجام معامله مالک بیع نبوده و موضوع معامله در بازار وجود ندارد. تحول و تغییر عقد بیع مرهون تکامل اقتصادی هر کشور بوده و با طول زمان بستگی دارد. قراردادهای بورسی نتیجه نیازمندی‌های اقتصادی یک کشور می‌باشند، چنانچه با امعان نظر در تاریخ اقتصادی اغلب کشورها آشکار می‌شود که بورس در بدو امر به شکل بازارهای موسمی یا مکاره ظهور نموده است.

از سوی دیگر، در گذشته نه چندان دور، هدف از تجارت رفع نیازمندی‌های مصرف کنندگان بوده و برای برآوردن این حوایج، فروشنده ناچار بوده که در موقع مناسب کالا را انبار کند و در فرصت مناسب به بازار عرضه نماید تا سودی از فروش کالا عاید فروشنده شود، ولی امروزه داد و ستدهای بورس جنبه رفع نیازمندی‌های مشتریان را از دست داده و بیشتر جنبه انتفاعی و سودجویی پیدا کرده است.

دلایل ایجاد بورس کالا (فلزات) کشور

نارسایی‌های سنتی بازار فلزات ایران همواره سبب شده که بخش فلزات کشور، آنگونه که باید و شاید به بلوغ لازم نرسد و رشد کافی نداشته باشد. تعیین قیمت‌های دستوری (بدون توجه به عرضه و تقاضای واقعی) در عمل به قیمت‌های دوگانه، افزایش غیرواقعی تقاضا و ناپایداری بهای فلزات انجامیده است. در این وضعیت، بهره‌برداری از رانت‌های اقتصادی ناشی از تفاوت قیمت، فشار بر دولت را افزایش

ذریع را داده است، بندهای «ی» و «ط» تبصره ۳۵ قوانین بودجه سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ کل کشور اجازه ایجاد بورس فلزات را به وزارت صنایع و معادن محول کرده است. لذا این اختلاف نظر هاسب شده که مجلس شورای اسلامی در خصوص ایجاد بورس کالا نظر نهایی را اعلام نماید، که البته تا این تاریخ اعلام نشده است.

و اما پیش‌بینی مشکلات پیش‌رو پس از ایجاد بورس کالا که به نظر محتمل و اجتناب‌ناپذیر می‌آیند، عبارتند از:

- مشکلات انطباق بین تولیدکنندگان، مصرف‌کنندگان، واسطه‌ها و توزیع‌کنندگان.
- مقابله و واکنش رانت‌خواران در بازار فلزات نسبت به این بازار (بورس فلزات).
- افزایش قیمت کالاهای فلزی، که این اقدام از نظر دولت غیرقابل قبول بوده و برای آن می‌باید چاره‌اندیشی شود.

- رویارویی سیاست‌های تنظیم بازار با بورس فلزات.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با توجه به یافته‌های فوق‌الذکر و نیز با عنایت به ظرفیت‌های بالای موجود در بخش فلزات کشور و سیاست‌های مدون در برنامه سوم توسعه و قوانین بودجه سنواتی سال‌های ۷۹ و ۸۰، که طی آن سرمایه‌گذاری‌های کلان و افزایش تولید هدف قرار گرفته، چنین حجم تولیدی را نمی‌توان با ساختار کنونی بازار همساز کرد و در نتیجه، راه‌اندازی بورس کالا در کشور اجتناب‌ناپذیر خواهد بود. در این خصوص نیز به نظر می‌رسد که دست‌اندرکاران بورس کالا، باید راهکارهای مناسب، از جمله حرکت‌های تدریجی در این بازار، به منظور مقابله با مشکلات انطباقی بین تولیدکنندگان، مصرف‌کنندگان، واسطه‌ها و توزیع‌کنندگان و نیز مقابله با رانت‌خواران و همچنین مقابله با افزایش قیمت فلزات را در دستور کار خود قرار دهند.

پیشنهادها

۱- در تمام دنیا بورس‌های کالا نهادهای مستقلی از بورس‌های اوراق بهادار هستند و حتی در برخی از کشورها نهادهای نظارت‌کننده بر اینها نیز منفک هستند، ولی با توجه به این که ایجاد بورس کالا در ایران تجربه جدیدی است، بهتر است که بورس فلزات در ابتدا به طور موقت زیر نظر بورس اوراق بهادار اداره شود و پس از طی مراحل اولیه از آن منفک شود. به عبارت دیگر، در اداره این بورس، باید کار قیمت‌گذاری، انجام معاملات و ساز و کار خرید و فروش و

نظارت بر آن در اختیار سازمان بورس اوراق بهادار باشد.

۲- در این خصوص ترکیب شورای بورس هم باید تغییر کند. به عبارت دیگر، در شورای بورس فلزات باید به جای کارشناسان مالی، کارشناسان مرتبط با بورس فلزات حضور پیدا کنند.

۳- مکان مناسب برای ایجاد بورس کالا ضروری است، زیرا انتخاب مکان مناسب برای معاملات از یک نوع و تخصص لازم در آن، تابع موقعیت جغرافیایی آن مکان می‌باشد. به طور مثال، علت آنکه بورس کالای بندر مشهور «هاور» فرانسه در معاملات قهوه، پنبه، قند و شکر، جای و ادویه تخصص پیدا کرده بود، این

بود که بورس مزبور در سر راه مستعمرات فرانسه استقرار یافته بود.

منابع و مأخذ

- ۱- دکتر صادق برزگر / بورس / ای‌تا / ای‌جا.
- ۲- قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۳-۱۳۷۹).
- ۳- قوانین بودجه سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ کل کشور.
- ۴- دکتر ابراهیم عنایت / روزنامه همشهری / ۲ مهر ۱۳۸۰.
- ۵- دکتر حسین کدخدایی / روزنامه همشهری / ۲ مهر ۱۳۸۰.
- ۶- روزنامه همشهری / ۳ مهر ۱۳۸۰.

